

A MAI LÉLEKTAN

Pléh Csaba

az MTA rendes tagja, BME Kognitív Tudományi Tanszék,
MTA-BME Neuropszichológiai és Pszicholingvisztikai Kutatócsoport
pleh@cogsci.bme.hu

Szentelenül nagyravágyó a cím, hiszen ki éri azt, hogy összképet tudna adni a sok ezer kutató, sok százezer szakember, sok száz folyóirat, vagy akár csak a hazai közegben, a sok száz kutató, sok ezer szakember, évi pár tucat könyv s tucatnyi folyóirat munkájából kirajzolódó képről. Különös nagyravágyás azért is, mert közel egy évszázada Dienes Valéria (1914) hasonló címmel próbálta átfogni az akkori palettát. Az ambíció nem véletlen: úgy érzem, valóban szükség lenne hasonló széles áttekintésre, hogy a látszólagos káosz közepette megértsük, merre is haladunk. Általán fontosnak érzett újdonságokat mutatok be, úgy próbálva rámutatni a szintézis lehetőségére, hogy nem képviselek semmi-féle hurraoptimizmust.

A biológiai és a társas lény

A 19. század közepe, a pszichológia megszületése óta tartó dilemma a természettudományos és a szellemtudományos, a magyarázó és a megértő kettősség kiterjesztése a pszichológiára is. Ez a számos egzisztenciális és intellektuális mozzanatot kiemelő feszültség végigvonult a 20. századi pszichológián, többnyire nemcsak módszertani, hanem tematikai és célkijelölési kettősséget is eredményezve. Az egyik, az embert biológiai lénynek tekintő pólus célja a magatartás és az élmény behelyezése a természettudományos kánonba, gyakorlati célja is befolyásolás, az alakítás, a beavatkozás irányítása. A másik pólus az embert hol társadalmi, hol

szellemi lényként kezelve azt emeli ki, hogy a jelentések világa nem vezethető le a természetből, hanem megkonstruált, illetve valami külön szellemi létszférában adott, s a pszichológia célja nem az instrumentális beavatkozás a lelki életbe, hanem az értelmezés.

Különböző változataiban a két felfogás szervezeti következményekkel is bír, s ez máig igaz. Intézményesen hol a bölcsészet, hol a társadalomtudomány, hol a természettudomány, hol az orvosi karok világához közelítik a pszichológiát. Ugyanakkor ez a dichotóm szembenállás nem következetes: a matematizáló statisztikai eljárások és elméletek megjelennek például a természettudományos kutatási programokban is, s valójában a szociálpszichológia és a személyiség-lélektan egésze tekinthető úgy is, mint a természettudományos módszertan követése lágy adatokkal.

Számos, a feszültséget átélő és meghaladni kívánó szintéziskísérlet is felmerült már a klasszikus pszichológiában. Karl Bühler (1927-2004) például a pszichológia úgynevezett válsága közepén a jeltani háromszögre alapozva szerette volna egységesíteni a pszichológiát. Kiemelte, hogy minden viselkedésre jellemző a jelek irányító szerepe és az értelemtelni szerveződés, továbbá hogy a viselkedési, a belső és a tárgyi vonatkozás mint a jelek három oldala egységesíti a koruralkodó pszichológiai irányzatait. Jean Piaget „genetikus ismeretelmélete” néhány

évtizeddel később, miközben fogalmi törekvéseiben meghaladta a kettősségeket, a pszichológiát egyben központi embertudománnyá is igyekezett tenni. Ötven évvel ezelőtt ez a szintézis koraérett volt, mégis tanulságos a mai fejlemények megértése szempontjából. Egyik pillérét a gyermek, a másikat a műveleti alapú funkcionalizmus adta. Minden emberi folyamat kulcsa a kibontakozás megértése lenne, melyben a külső eredetű (akkomodáció) és a belső indítású (asszimiláció) folyamatok együttese adja meg a mentális alkalmazkodás (adaptáció) kereteit, ami viszont a biológiai alkalmazkodás elveinek folytatása, s végpontjában tiszta formális struktúrákat hoz létre. Ez máig elfogadott elv, noha kételkedünk Piaget azon analógiás gondolataiban, melyek a gyermeki lélek kibontakozását és a tudomány fejlődését túlzottan összekapcsolják. Nem bízunk az ezzel összekapcsolt folytonos tökéletesedés elvében sem, amit mai Darwin-olvasatunk alapvetően megkérdőjelez, s sok kétely illeti azt az emberképet is, amely egységes értelmi architektúrát tételez fel. Hasonló, de más elveket, a szocializáció és jelviszonyok elsődlegességét hirdető klasszikus szintetikus felfogás volt Lev Vigotszkij (1971) gondolatmenete is. Az utalásokkal csupán azt akarom érzékeltetni, hogy a mai szintézispróbálkozások nem előzmény nélküliek. Ma azonban sokkal adatgazdagabbak az új törekvések. Azt reméljük, hogy több ismeret birtokában az oksági mechanizmusokat jobban el tudjuk különíteni az analógiáktól, nem esünk könnyű verbális megoldások csapdájába.

A feljuttott interdiszciplinaritás

Az évszázados, a pszichológiát mozgató pozitív feszültség közepette számos mai újdonság követi a klasszikus szintetikus vonalat. Azt emelem ki, melyet magam is követek, de kiindulhatnak akár a kulturális pszichológiából is.

Kognitív tudomány

A mai kognitív tudomány az interdiszciplinaritás klasszikus gondolatát terjeszti ki sajátos tudományszervezési móddá, egyebek mellett keretet szolgáltatva az új igényű pszichológiához is. Maga a szakmaközi törekvés régi gondolat a pszichológia egészében, valójában ebből nőtt ki a klasszikus lélektan. Sorsa szerephibridizáció, a természettudósi, lelkeszi, orvosi, üzleti stb. szerepek elegyítése. Már Bühler, Piaget vagy Vigotszkij említett törekvései is saját korukban új módon próbálták visszahelyezni a lélektant a tudományok egészének palettájára a 20. század elejének nagy német antipszichologista kampányai után. A ma újdonsága itt, hogy a szerepvegyítés megváltozott szociológiai helyzetben, jóval kevesebb kenyérféltés közepette megy végbe, mint a 19. század végén. Ma az akadémikus pszichológia interdiszciplináris törekvései mögött egy Európában százezres foglalkozás sokrétű társadalmi beilleszkedése áll mint gyakorlat, ma már nem egy bebocsátásért esedező új szakágról van szó. Ez képezi minden mai interdiszciplináris törekvés hátterét a pszichológiában. Közlelebbről, a kognitív szemlélet tartalmi újdonsága az, hogy amikor a megismerő embert állítja előtérbe, ezzel a gondolat *formáját* is kiemeli. Míg a klasszikus lélektant övező pszichologizmus-vitákban az asszociatív elmefelfogást szerkesztetlensége miatt kritizálták – együtt ez említett egzisztenciális tényezőkkal –, a mai kognitív szemlélet egyik arculatában a Gottlob Frege elindította logikai-strukturális modellek visszahelyezése az emberi elmébe. A logikai szerveződés az individuális emberi gondolkodás jellemzőjévé válik, maga után vonva a pszichológia affinitását a komputációs modellek és metaforák irányába. A kognitív tudományban ez a formálisan értelmezett gondolati szerveződés szaktudományos lehorgonyzást is kap. A mai kognitív felfo-

gás közeli (idegrendszeri) és távoli okokat, evolúciós és szociális magyarázatokat keres a gondolati szerveződésre, nem marad meg a puszta elmefilozófia törekvéseinél.

A mai lélektan a klasszikus természeti-szellemi-társadalmi háromszöget, azokat a szembeállításokat akarja meghaladni, melyek másfél évszázada a természettudományos pszichológia megkérdőjelezéseként jelentek meg. A lelki világ lényege nem az okozati, hanem a szemantikai viszonyokban keresendő, továbbá csak kontextusban tanulmányozható, ez a kontextus pedig történeti és relativista – hangzottak a klasszikus kritikák a természettudományos pszichológiával szemben. A nagyléptékű mai naturalizmus a továbblépés reményében az embert hármas meghatározottságában látta. Kulcsfontosságú segítő mozzanatait számos mai filozófiai megfontolás is segíti.

Az oksági és a hermeneutikai mozzanatok, a kauzális és a szemantikai viszonyokat számos formában igyekeznek a pszichológia létmódunk beépített kettősségeként értelmezni. A filozófiai pszichológiában ezt fejezi ki Jerry Fodor tézise az oksági és a szemantikai rend izomorfizmusáról (lásd in: Pléh, 1996), de megjelenik abban a formában is, ahogyan a mai idegtudományi ihletésű pszichológia Henri Bergson száz évvel ezelőtti ellenérvével szemben – mely szerint az agykérgi sérültek nem mutatnak jelentésbelileg koherens zavarokat – igenis talál ilyeneket. Ötven körül van az olyan betegek száma, akiknél a halántéklebeny sérülése nyomán sajátos kategóriazavarok léptek fel, vagy az élő, vagy az emberi, vagy a tárgykategóriákat veszítik el. A kézenfekvő proximális értelmezés szerint ezek a kategóriák az alsó halántéklebeny körülírt területeihez kapcsolódnak, a disztális értelmezés szerint pedig az emberré válás során kitüntetett, alapvető szemantikai területek leképezéseként alakultak volna ki az elkülönült kategorizációs sémák (lásd Kovács Gyula in: Pléh et al.,

2003). Mindezt persze nem mindenki fogadja el: a hermeneutikus Paul Ricoeur (in Changeux – Ricoeur, 2000) számára éppen az ilyen szemantikai lefordítások szegényesek, s nem adják vissza a jelentésteli emberi élet teljességét.

A szemantikai kihívások felülírásának kitüntetett fajtája a Daniel Dennett (1998) hangsúlyozta hozzáállások világa is, ahol maga a fizikai, a tervezeti és az intencionális hozzáállás alkalmazása az eseményekre az ember lehetséges működésmódjai közötti változtatáson alapul, s nem valamilyen ontológiailag rögzített mozzanat. Sajátos értelmezést és keretet kap az elgondolás akkor, amikor kiderül, hogy a látszólag csak az elmefilozófiát érdeklő finomkodás és fogalmi elhatárolás egyszerre válik az egyedfejlődési, a törzsfjlődési és az idegtudományi kutatások témájává. Az intencionális értelmezés az embercsecsemő különleges korai teljesítménye, s különlegesen kapcsolódik egyrészt bizonyos prefrontális működésekhez, másrészt a másoknak való szándéktulajdonítás sokak szerint emberspecifikus képességeihez (lásd ezekről Pléh, 2003; Tomasello, 2002, valamint Csibra Gergely és Gergely György írásait az említett kézikönyvben).

Mindez két fontos mozzanathoz kapcsolódik a mai lélektan sajátos naturalizmusában. A mai pszichológia a hagyományos analitikus természettudományos hozzáállás társadalmi megkérdőjelezését úgy haladja meg, hogy az emberi társasságot, a társas világ alapjait biológiai eredetűnek értelmezi. Így valósulhat meg az a törekvés kultúra és biológia összekapcsolására, amit az egész máshonnan, a kultúra felől konvergenciát kereső Jerome Bruner (2004, 151.) így fogalmaz meg: „A jövő pszichológiájának ahhoz, hogy gyümölcsöző maradhasson, szemmel kell tartania mind a biológiai, mind kulturálisat. ... Biológia és kultúra – mindkettő lokálisan működik, bármilyen nagy is az alaptételeiknek a hatóereje, közös utat az *itt és most*-ban

találnak: a helyzet azonnali »meghatározásban«, a párbeszéd közvetlen helyzetében, az idegrendszer belső állapotában, melyek mind lokálisak és beágyazottak.»

Ebben a kultúra-biológia konvergenciában a szándékértelmező s tulajdonító rendszer mindenki szerint központi szerepet játszik. Ennek egyediségét mutatja például az, hogy a három-négy éves kor körül stabilizálódó szándékértelmező rendszer szelektíven sérülhet az autistáknál (lásd erről Győri Miklós fejezetét az említett tankönyvben). Ez az újítás nem jelenti a társadalmi mozzanatok megkérdőjelezését vagy redukcióját: a mai naturalista pszichológusok türelmesek, s jól tudják, hogy a társas építkezés atomjainak megértése s biológiai értelmezése még nem szünteti meg a (kognitív értelemben) távintegrációkon, kódokon és szabályokon alapuló társadalom önállóságát. Éppenséggel ez az a terület, ahol – az egyéni reprezentációs módok és a társadalmi reprezentációk illesztésében – Serge Moscovici (2002) értelmezése szerint a szociálpszichológia igazán új lehetőségeket talál.

A mai naturalizmus másik csele annak kiemelése, hogy úgy vagyunk evolváló rendszerek, hogy ugyanakkor hajlékonyak vagyunk. Számos formában megfogalmazódik a modern pszichológiában a tanulási és genetikai folyamatok újfajta összekapcsolásának igénye, kezdve a gondolati rendszerek állandó újírásától (Annette Karmiloff-Smith in: Pléh, 1996) a megjelenítési források kialakította másodlagos leképező rendszerek egyre nagyobb tanulásigényén át – gondoljunk a gesztus, nyelv, írás egymásutánra Merlin Donald (2001) és Bruner (2004) értelmezésében – a területspecifikus tanulási elvekig. Az utóbbi elképzelés feltételez egy részekre bontott, moduláris működésű emberi elmét – szemben Piaget osztatlan elme felfogásával –, s ezekhez az autonóm alrendszerekhez kapcsol sajátos tanulási elveket. Az embergyermek például

sajátosan olyan evolúciósan kialakult eljárásokkal rendelkezik, amelyek könnyűvé teszik számára például a szótanulást, amikor a látvány, az anya tekintetiránya és a hang összekapcsolását oly könnyedén elvégzi. Vagyis a természet ajándékai, a genetikailag rögzült egykori adaptációk a kulturális tanulást teszik számunkra lehetővé, természet és kultúra nem ellentét, hanem a kultúra a természet egy sajátos, nyitott része (Csányi, 1999; Tomasello, 2002). Ez a sajátos evolúciós felfogás azt is jelenti, hogy még a mai kultúra informatikai rendszereinek emberi használatát is megpróbáljuk beilleszteni egy olyan emberképhez, ahol a kiinduló paraméterek szabják meg a modernizációs eszközök kereteit. A videoklipek világa az eredendő vizualitás újramegjelenése lesz, a csevegőszobák az embert körülvevő közeli társas burkot valósítják meg újra, s így tovább (Nyíri J. Kristóf, 2002 kötete sok ilyen elemzést mutat be).

Az új, nyitottabb interdiszciplinaritás sokmindent jelent a szakma szociológiájában is. Az új interdiszciplinaritás színvonalában ismét olyan, mint a 19. századi. Nem akadémiai szintű pszichológiát kapcsol össze középiskolai nyelvtannal, ha például nyelvpszichológiát vizsgál, vagy nem középiskolás genetikából, hanem mai genomikából indul, amikor a személyiség genetikai alapjait keresi. Vagyis profinak kell lenni az összekapcsolt területek mindegyikében. Ritka ma már, hogy valaki ezt Hermann von Helmholtz-ként vagy Wilhelm Wundt-ként egy fejben tudja egyesíteni. Hatékony kutatócsapatok jelennek meg, ahol a döntő mozzanat a valós együtt dolgozás. A pszichológiai publikációk átalakulása, a sokszerzős csapatcikkek, a sok tucat szerzős kézikönyvek megjelenése nálunk is jól mutatja ezt.

Néhány példát mutatok be, milyen nagy iránytűkkel és eredményeket is hozó jelszavakkal dolgozik a mai pszichológia a tényleges újítások kialakításakor.

Új trendek

Evolúciós pszichológia. A színek világától a társas alkudozás mechanizmusainak elemzésén át a mai házassághirdetések elemzéséig – ki dicsekszik erőforrásaival s ki a fiatalságával? – erőteljesen megjelent az a törekvés, amely a mégoly mai ember lelki jelenségeit is évszázadokkal ezelőtti adaptációkkal magyarázza. A pszichológia tekintetében magyarázó törekvés ez. Az evolúciós tudományok teljes palettáján pedig két fontos jellegzetessége van: magát a belső embert, az élményvilágokat, a preferenciákat nem mellékterméknek tartja, hanem az evolált működések tartós fenntartását biztosító rendszernek. Sem a szeretet, sem a szelíd táj preferenciája nem tűnik el, hanem funkciót kap (Bereczkei, 2003 mellett a *Magyar Tudomány* 2002. januári száma jó bemutatása e törekvéseknek, összes konceptuális gondjukkal együtt). Mint mindegyik új iránynak, az evolúciós pszichológiának is megvan a saját veszélye: túl könnyű, mesészerű magyarázatokat kreálhat, *post hoc* mindentre. Mint Timothy Ketelaar és Bruce J. Ellis (2000) rámutattak, hosszú távon azonban van kiút ebből – a lokális magyarázatokból kibontakozhatnak ellenőrizhető hipotézisek, melyek már a klasszikus hipotetikus-deduktív tudományeszménynek megfelelően működnek.

Kognitív idegtudomány. Ez adja a proximális, a közeli magyarázatokat, vagy ha az evolúció felől nézzük, a megvalósító mechanizmusokat. Mára nem egyszerűen pszichofiziológia vagy agyi képpalkotás használata ez viselkedéses kísérletezés közben, hanem egy olyan attitűd, mely a pusztán viselkedéses adatgyűjtést is az idegrendszeri hálózatokra, területekre, a szisztémás idegtudomány hagyományos terebélyes vonatkoztatva értelmezi. Az öntudatos mai pszichológia szerepe itt sajátos: ő adja meg a megmagyarázandó dolgokat, és a visel-

kedés elemzésével valójában kulcsa annak, miről is kell szólni az idegtudományi értelmezés, nem valami megtűrt falusi rokon többé (lásd erről a Nobel-díjas élettanász s kiemelkedő kognitív pszichológusok közös álláspontkifejtő dolgozatát, Thomas D. Albright, Eric R. Kandel és Michael I. Posner, 2000). A gond itt is megvan: a túl sok agyi lokalizáció a perspektíva elvesztésével fenyeget, amit csak a klasszikus számítási logikából, például a David Mantól ismert feladatelemzés tud feloldani. (Lásd ennek mai változatát: Jean-Pierre Changeux, 2002.)

Új fejlődéstan is kialakult, mely sokban emlékeztetve a száz év előtti pedológiára, komplex gyermektanulmányra, mikor a gyermeki fejlődést a genetika, fejlődésbiológia és a pszichológia együttesében és együttes módszertanával követi. Sok meglepetést, valódi fogalmi újdonságot ad ez az irány. Az egyik a kompetens csecsemő koncepciója, annak feltárása, hogy milyen összetett, feltehetően veleszületett teljesítményekre képesek szinte már az újszülöttek is, mennyire területspecifikusak ezek a rejtett tudások, s milyen korán tanulnak bonyolult dolgokat, amikor például ráhangolódnak a jellegzetes arcműakra vagy az anyanyelv hangrendszerére (Csibra – Gergely, i. m.). A másik oldal viszont számos gyorsnak tekintett folyamat lassúságának felismerése, például a látás kései, óvodás- és iskoláskori strukturális fejlődésének feltárása (Kovács Ilona, i. m.). Mindehhez kapcsolódik számos nagyon is gyakorlati kérdés: a fejlődés újraindulásának lehetőségei, a kritikus fejlődési szakaszok természete. Mi az, ami egész életen át nyitott marad például a látórendszerben vagy a nyelvi rendszerben (gondoljunk az arcokra és a szavakra), s mi az, ami rendszeresen korán zárul (például a nyelvtani rendszer), vajon ez utóbbi újra megnyitható-e (Julesz – Kovács, 1995)? Vagy mi a döntő az értékrend alakulásában: a kisgyermekkor vagy a serdülőkor?

A biológiai, neurális és pszichológiai elméletek kölcsönhatásaként a mai pszichológia a fejlődés mechanizmusainak is kifinomultabb lehetőségeit vitatja. Szembekerül egymással a gondviselési, az instrukciós és a szelekciós szemlélet. A hagyományos pedagógia a gondviselési, a mindentudó külső ágensből induló, a pszichológia az instrukciós, a tapasztalat hatására újat létrehozó felfogásokat képviselték. A mai nővum a szelekciós elgondolás előtérbe kerülése, mely – akár az immunrendszer analógiájára is (lásd Massimo Piatelli-Palmarini in: Pléh, 1996) – a kezdeti sok kapcsolat – majd csökkenés, illetve jel-zaj arány változás ciklusaiiban képzelet el a tanulást. Az egyes területeken az izgalmas kérdés ennek a felfogásnak az összekapcsolása a kritikus szakaszokkal és a fejlesztés lehetőségeivel.

Self-elméletek. Az Énre vonatkozó különböző képzetek a modern pszichológia visszatérő témái, Ernst Mach, Sigmund Freud és James Mark Baldwin óta. Nem újdonság, hogy ma, a megzavart identitások korában újra nagy eziránt az érdeklődés. Nyíri (1980) már negyed százada rámutatott, hogy az identitás társadalmi válságai vezetnek az Én filozófiai és pszichológiai újraelemzéséhez. A társadalmi felfordulásoknak megvan a tudományos hozamuk. A mai újdonság az identitás kibontakozásának, zavarainak és változatainak elemzésében hármasság. Megjelenik a világos összehasonlító szempont, amikor a gyökeresen eltérő kulturális viselkedési minták mögött eltérő Én-konceptiókat keresnek, például szociálisan megosztott *self*t (lásd a Nguyen Luu Lanh Anh és Fülöp Márta (2003) szerkesztette kötetet). A modern identitáskutatás másik újítása a részletesebb fejlődési kép kialakítása, mely sokat ad a klinikum számára is, s új fényben láttatja Freud örökségét is, valamint összekapcsolja a korai énfelődést a cselekvés-reprezentáció elméleteivel. Ebben a fejlődési képben kitüntetett szerepet kap az a felismerés, hogy a személyiség

önformáló mechanizmusainak jó része a magunknak mondott történetekből, magunk és a világ narratív megkonstruálásából táplálkozik (Bruner, 2004). Ez a narratív építkezés a személy válságainak megértéséhez is fontos kulcsot ad (vö. Pataki, 1987; László – Thomka, 2001, valamint a *Magyar Tudomány* 2003. januári szociális emlékezet tematikus száma).

Narratív pszichológia. A pszichológiai folyamatok egységes értelmezésének kintüntetett ígéretét adja a tágabban vett kulturális pszichológia egy új hangsúlya, a narratív pszichológia. Az ember történetmondó, magát történetekben felépítő lény, hangsúlyozza a mai filozófiában Dennett (1998), az evolúciós pszichológiában pedig Donald (2001). A narratív pszichológia azt hirdeti, hogy az emberi élménymódnak és a leképezések közötti rendteremtésnek két, az egyéni élet során nagyon korán kialakuló, s egymást kiegészítő és versengő változata a kategorikus, elméleti, a szemantikus hierarchiakon alapuló és a személyes, idői, kontextuális, elbeszélő „episztéméje” van (Bruner, 2004). A narratív pszichológia számos helyzetben – a történeti csoportemlékektől kezdve a költés-zavaros betegek elbeszéléseiig – ajánl új adatfeldolgozásokat és módszereket ennek a szemléletnek az érvényesítésére. Ennek is megvan a veszélye: keltheti azt a benyomást, hogy minden csak elbeszélés, az emberi élet teljesen megkonstruált és megkonstruálható. Ugyanakkor konkrét alkalmazásaiban a narratív pszichológia éppenséggel új kiutakat kínál például a tünetek értelmezésében az oksági és a hermeneutikus modellek között. Az elbeszélés, a páciens elbeszélése adja meg azt a módot, ahogyan valami számára determináló élménnyé vált, éppen az elbeszélések közvetítő, saját élményszervező szerepének beiktatása adhat áthidalást a kétféle hozzáállás régi vitáiban.

Új alkalmazott pszichológiák

A mai pszichológia életbe ágyazottsága új módon szervezi az alkalmazott lélektanokat is. Nemcsak az elméleti téren lazulnak a hagyományos diszciplináris határok, hanem a gyakorlatban is. Egyrészt a klasszikus területek kiszélesednek. A modern pszichiátria hatására sokkal kifinomultabbá válik a klinikai lélektan, de az orvoslás új területei és szemléletei, a viselkedéses orvoslás gondolatrendszere is megjelenik például az egészségpszichológiában (Buda Béla és Kopp Mária, 2001 kézikönyve jól mutatja ezt az új illeszkedést medicina és pszichológia között). A klasszikus területek átalakulása mellett egészen új alkalmazott területek is körvonalazódnak. Két, hazánkban is virágzó példát említenék. A modern gazdaságpszichológia (Hunyady – Székely, 2003) például egyszerre használja a lokális gazdasági kölcsönhatások szociálpszichológiáját és a nagy folyamatok belső közvetítőit. Nehéz megmondani, mikor figyel pszichológus, s mikor közgazdász szemmel. E tekintetben messze túllép a hagyományos pszichológiai kereteken. A klinikai nyelvészet pedig a gyermeki és felnőtt nyelvi zavarok elemzésében egyszerre akar nyelvész, pszichológus, neurológus és logopédus lenni. A mai újdonság itt nem csupán az egymásra találás, hanem az, hogy ugyanarról a betegről ma már nem három történetet akarnak elmondani, hanem egy közöset. (Jól bemutatja ezt a *Pszichológia* folyóirat 2002/3-as tematikus száma Csépe Valéria szerkesztésében.)

Ezekben az új alkalmazásokban jogosan merül fel, hogy a különböző kompetenciák találkozásában mi marad a lélektan szerepe? Nem kell féltanünk magunkat attól, hogy feloldódunk. A viselkedés és érzés modelljei, a pszichológiai kérdések adják meg a redukciós modellek számára a megmagyarázandót. A neurológus és a nyelvész között például a pszichológus ad „működő” modelleket a

mentális szókincs szerveződéséről. A magasabb társadalmi szerveződések vizsgálok számára viszont éppen a cselekvők, a gazdaságot, jogot mozgató emberekre vonatkozó pszichológiai modellek lesznek mintegy „alsó megszorítások”. Röviden, a nagy interdiszplinaritás közben újra felfedezzük a szerveződési szintek kérdését, s a pszichológiát már nem szégyenkezve, hanem büszkén képviseljük közbülső tudományként.

Hol áll mindebben a magyar pszichológia?

A magyar pszichológia nincsen különösebben elmaradva a világtól. Tudományos produkciója számos területen elsőrendű. Az idegtudományi, evolúciós, etológiai gondolkodásba való beágyazottságunk igen erős, s erősödik a más társadalomtudományokkal, az irodalommal, joggal, közgazdasággal, nyelvészettel, történettudománnyal meglévő szerves kapcsolatok világa, ami ma a tudományos siker kulcsa.

Van persze viszonylagos elmaradásunk, de annak, hogy mi a tegnapi újságot olvassuk, vannak előnyei is: reflektívebbek s szélesebb látókörűek maradunk, összehasonlítva számos naprakészebb országgal.

Ugyanakkor miközben a tudomány virul, az egyetemi oktatást, a jövő tudományának zálogát sok gond jellemzi. Két okra vezethetőek vissza ezek a gondok, s egyik sem csak magyar sajátosság. Az egyik a szűköség. A pszichológia mára a negyedik legnépszerűbb szakká vált nálunk is – csak a közgazdaság, a jog és az angol előzi meg –, s az egyetemek nem tudtak még ennek a tömegképzési átalakulásnak megfelelően lépést váltani. Az európai képzési tervekkel összehasonlítva a legnagyobb gond a szakmai készségfejlesztés és a gyakorlatok hiánya. Ez a nyitottabb világban fenyegető gondokat okozhat, elsősorban az elhelyezkedési esélyek leszűkülésével.

A másik ok a magába zárkózás, csak a hagyományos kapcsolatok aktiválása. Jobban

nyitnia kellene a magyar pszichológiának a tudomány teljesebb rendszere felé az egyetemeken is, akár szervezeti formáiban is, úgy, ahogy azt a kutatásban már megteszi.

Köszönetnyilvánítás – A dolgozat készítése során az NKFP (5/0079/2002) és az OTKA (T

034814 PSP) támogatását élveztem. Boross Otília és Ormos Mária sokat segítettek a dolgozat megfogalmazásában.

Kulcsszavak: *evolúciós szemlélet, kognitív tudomány, biológia, elemi társas folyamatok, identitás*

IRODALOM

- Albright, Thomas D. – Kandel, Eric R. – Posner, Michael I. (2000): Cognitive Neuroscience. Current Opinion in Neurobiology, 10, 612-624
- Bereczkei Tamás (2003): *Evolúciós pszichológia*. Osiris, Budapest
- Bruner, Jerome (2004): *Az oktatás kultúrája*. Gondolat, Budapest
- Buda Béla – Kopp Mária (szerk.) (2001): *Magatartástudományok*, Medicina, Budapest
- Bühler, Karl (1927): *Die Krise der Psychologie*. Fischer, Jena. Magyarul egy fejezete in: Pléh Csaba – Győri Miklós (szerk.) (2004): *Szöveggyűjtemény a kísérleti pszichológia történetéhez*. Osiris, Budapest
- Changeux, Jean-Pierre – Ricoeur, Paul (2000): *A természet és a szabályok*. Osiris, Budapest
- Changeux, Jean-Pierre (2002): *L'homme de vérité*. Paris, Odile Jacob
- Csányi Vilmos (1999): *Az emberi természet*, Bp., Vince
- Dennett, Daniel (1998): *Az intencionalitás filozófiája*. Budapest, Osiris-Gondolat
- Dienes Valéria (1914) *A mai lélektan főbb irányai*. Galilei Füzetek. Haladás, Budapest
- Donald, Merlin (2001): *Az emberi gondolkodás eredete*. Osiris, Budapest
- Hunyady György – Székely Mózes (szerk.) (2003): *Gazdaságpszichológia*. Osiris, Budapest
- Julesz Béla – Kovács Ilona (eds.) (1995): *Maturational Windows and Adult Cortical Plasticity*. Addison-Wesley, Reading, Ma
- Ketelaar, Timothy – Ellis, Bruce J. (2000) : Are Evolutionary Explanations Unfalsifiable? Psychological Inquiry, 11, 1, 1-21
- Lanh Anh, Nguyen Luu – Fülöp Márta (szerk.) (2003): *Kultúra és pszichológia*. Osiris, Budapest
- László János – Thomka Beáta (szerk.) (2001): *Narratív pszichológia. Narratívák 5*. Kijarat, Budapest
- Moscovici, Serge (2002): *Társadalom-lélektan*. Osiris, Budapest
- Nyíri J. Kristóf (1980): *A monarchia szellemi életéről*. Gondolat, Budapest
- Nyíri J. Kristóf (szerk.) (2002): *A XXI. század kommunikációja*. MTA Filozófiai Kutatóintézet, Budapest
- Pataki Ferenc (1987): *Identitás, személyiség, társadalom*, Budapest, Akadémiai
- Piaget, Jean (1988): *A viselkedés mint a fejlődés hajtóereje*. Akadémiai, Budapest
- Pléh Csaba (szerk.) (1996): *Kognitív tudomány*. Osiris, Budapest
- Pléh Csaba (2003): *A természet és a lélek. A naturalista megközelítés a pszichológiában*. Osiris, Budapest
- Pléh Csaba – Kovács Gyula – Gulyás Balázs (szerk.) (2003): *Kognitív idegtudomány*. Osiris, Budapest
- Tomasello, Michael (2002): *Gondolkodás és kultúra*. Osiris, Budapest
- Vigotszkij, Lev Szemjonovics (1971): *A magasabb pszichikus funkciók fejlődése*. Gondolat, Budapest

